

bu risâlenin Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed, nr. 2729/8) ve Süleymaniye (Esad Efendi, nr. 2760/2) kütüphanelerinde birer nüshası vardır. 19. *el-Mürtecel fî şerhi's-Seb'î't-tuvel*. Mu'allaqât şerhi olan eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Esad Efendi, nr. 2815). 20. *el-Kelâm 'alâ 'İşry ve mağ-zûv*. Sarfa dair olup bir nüshası Köprülü Kütüphanesi'ndedir (nr. 1393/3). 21. *el-Vecîz fî 'ilmi't-taşrîf* (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., III. Ahmed, nr. 2729/1).

Enbârî'nin kaynaklarda zikredilen diğer bazı eserleri de şunlardır: *Fıkıh. et-Tenkih fî mesâ'ili't-tercih beyne's-Şâfi'î ve Ebî Hanîfe*, *el-Lübâbü'l-muhtâşar*. *Lugat. Fe'altü ve ef'altü, Dîvânü'l-luğa, Tefsîru ğaribi'l-Makâmâtü'l-Haririyye*, *el-Bulğa fî esâlibi'l-luğa*, *el-Ezdâd*, *el-Elfâzü'l-câriye 'alâ lisâni'l-câriye*, *Qabsetü'l-edib fî esmâ'iz-zib*, *Hidâyetü'z-zâhib fî ma'rifeti'l-mezâhib*. *Tarih. Aḥbârü'n-nühât, Târîhu'l-Enbâr*. *Edebiyat. el-Bulğa fî naḳdi's-şî'r*, *Şerhu'l-Hamâse*, *Şerhu devâvini's-şu'arâ*, *Qabsetü't-tâlib fî şerhi ḥuṭbeti Edebi'l-kâtib*, *Lübâbü'l-edeb*, *Meġâni'l-meġânî*, *Bastü'l-makbûz fî 'ilmi'l-arûz*. *Gramer. İştikâku'l-fî'l mine'l-maşdar*, *el-Uşûl fî 'ilmi'l-Arabiyye*, *el-Haḍ 'alâ ta'îlmi'l-Arabiyye*, *Hilyetü'l-Arabiyye*, *Havâşî'l-izâh*, *Uḳûdü'l-i'râb*, *Hilyetü't-tırâz fî ḥallî'l-elġâz*, *Mes'eletü duḥûlî's-şarṭ 'ale's-şarṭ*, *el-Mu'teber fi'l-farḳ beyne'l-vaşf ve'l-ḥaber*, *Mizânü'l-Arabiyye*.

Süleymaniye Kütüphanesi kataloglarında (Hamidiye, nr. 981) Enbârî'ye nisbet edilen *el-Cevhere fî nesebi'n-nebî ve aşḥâbi'l-aşere* adlı eserin Endülüslü Muhammed b. Ebû Bekir el-Ensârî el-Kureşî'ye ait olduğu anlaşılmaktadır. Nu'mân el-Âlûsî'nin Enbârî'ye nisbet ederek *Kitâbü Elfâzi'l-eşbâh ve'n-nezâ'ir* adıyla yayımladığı eser de Abdurrahman el-Hemedânî'ye ait *el-Elfâzü'l-kitâbiyye*'dir.

BİBLİYOGRAFYA :

Enbârî, *el-İnsâf fî mesâ'ili'l-ḥilâf* (nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1380/1961; a.mlf., *Nüzhetü'l-elibbâ' fî tabakâtü'l-üdebâ'* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1386/1967, nâşirin mukaddimesi, s. 3-12; a.mlf., *el-Bulğa fi'l-farḳ beyne'l-müzekker ve'l-mü'enneş* (nşr. Ramazan Abdüttevâb), Kahire 1970, nâşirin mukaddimesi, s. 7-36; a.mlf., *el-Beyân fî ğaribi i'râbi'l-Kur'ân* (nşr. Tâhâ Abdülhamîd Tâhâ — Mustafa es-Sekâ), Kahire 1400/1980, nâşirlerin mukaddimesi, I, 5-28; a.mlf., *Menşûrû'l-fevâ'id* (nşr. Hâ-

tem Sâlih ed-Dâmin), Beyrut 1403/1983, nâşirin mukaddimesi, s. 3-22; a.mlf., *ed-Dâ'i ile'l-İslâm* (nşr. Seyyid Hüseyin Bâġcivân), Beyrut 1409/1988, nâşirin mukaddimesi, s. 5-114; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 139-140; İbnü'l-Kiftî, *İnbâḥü'r-ruvât*, II, 169-171; Zehebî, *A'âmü'n-nübela'*, XXI, 113-115; Safedî, *el-Vâfi*, XVIII, 247-250; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 292-295; Sübkî, *Tabakât*, VII, 155-156; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 10-11; Süyûtî, *Buġyetü'l-vu'ât*, II, 86-88; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IV, 258; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât*, V, 30-32; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 519-520; Serkis, *Mu'cem*, I, 479-480; Brockelmann, *GAL*, I, 334; *Suppl.*, I, 494-495; a.mlf., "Enbârî", *IA*, IV, 265-266; a.mlf., "al-Anbârî", *El²* (Fr.), I, 500; Sadeddin Saçı, *İbn al-Anbârî, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve İstanbul Kütüphanelerindeki Mevcut Yazma Eserlerinin Tausifi* (mezuniyet tezi, 1973), İÜ Ed.Fak.; Cemil Allûş, *İbnü'l-Enbârî ve cühûdüh fi'n-naḥv*, Tunus 1981; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, III, 371-374; C. Zeydân, *Âdâb*, III, 43-44; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, V, 183; Ziriklî, *el-A'âm* (Fethullah), III, 327; Azertâş Azernûş, "İbn-i Enbârî", *DMBİ*, II, 44-46.



HULÛSİ KILIÇ

Akaide Dair Görüşleri. Kemâleddin el-Enbârî, Arap dili ve edebiyatı yanında İslâm akaidine dair eserler de yazarak materyalist görüşler ve Seneviyye, Mecûsîlik, Brahmanizm, Yahudilik, Hristiyanlık gibi dinler karşısında İslâm inanç esaslarını savunmaya çalışmıştır. *Kitâbü'd-Dâ'i ile'l-İslâm fî uşûli 'ilmi'l-keâm*, *en-Nürü'l-lâ'ih fî tiḳâdi's-Selefi's-sâlih ve el-Esnâ fî şerhi esmâ'il-lâhi'l-ḥüsnâ* bu alanda kaleme aldığı başlıca eserlerdir. Kelâm ilmini Nizâmî'ye Medresesi'nde Es'ariyye kaynaklarından öğrenen Enbârî'nin, günümüze ulaştığı bilinen *Kitâbü'd-Dâ'i ile'l-İslâm* adlı eserini kelâm metoduna göre yazmasına rağmen bu eserin sonuç kısmında benimsenmesi gereken en doğru inancın Selef akidesi olduğunu ve bu akideyi *en-Nürü'l-lâ'ih* adlı kitabında açıkladığını bildirmesi (*ed-Dâ'i ile'l-İslâm*, s. 466-467) onun Selefiyye'ye meylettığının bir delili sayılabilir. Ancak *en-Nürü'l-lâ'ih* zamanımıza intikal etmediğinden Enbârî'nin itikadî mezhebi konusunda kesin bir hüküm vermek mümkün değildir. Zira "Selef akidesi" tabiriyle Ehl-i sünnet mezhebini de kastetmiş olabilir. Onun itikadî görüşleri, diğer din ve felsefeler karşısında İslâmiyet'i müdafaa için yazdığı *Kitâbü'd-Dâ'i ile'l-İslâm* adlı eserinden tesbit edilebilmektedir. Kelâm konularının yeterince işlendiği müteahhir dönem âlimlerinden olan Enbârî'nin itikada dair görüşleri Ehl-i sünnet'in

genel telakkileriyle paralel bir görünüm arzeder.

Enbârî'ye göre akliselim sahibi olan her insan fitrî bir zaruretle Allah'ın varlığına inanmak durumundadır. Nitekim dehrîler hariç hemen hemen bütün düşünürler kâinatın yüce bir yaratıcısı bulunduğunu hususunda ittifak etmişlerdir. Peygamberlerin insanları Allah'ın varlığından ziyade birliğine iman etmeye çağırmaları da her insanın Allah'ın varlığını zaruri olarak kavrayabileceğinin bir delilidir. Bununla birlikte düşünürler kâinatın hâdis oluşundan hareketle çeşitli ispat delilleri geliştirmişlerdir. Enbârî, bu tür delillerin isbât-ı vâcib literatüründe yer alanlarından bazılarını kaydettikten sonra karşı fikirlerin eleştirisine yer verir. Dehrîlerin, bir şeyin var olmasını duyu organlarıyla algılanması şartına bağlamaları ve bunun bir sonucu olarak Allah'ın varlığını inkâr etmeleri mâkul değildir. Zira insanın böyle bir hükme varabilmesi için evrenin tamamını müşahade etmesi gerekir, bu ise imkânsızdır. Şu halde bir şeyin varlığı hakkındaki bilgiye duyulardan başka akıl yoluyla da ulaşmak mümkündür (*ed-Dâ'i ile'l-İslâm*, s. 150-154, 200-213). Mecûsîler'in kâinatın iki ilâhı olduğuna, hristiyanların ise ilâhın üç unsurdan oluştuğuna inanmalarının akli bir temeli yoktur. Çünkü "temânü" delili Allah'ın birliğini kesin olarak kanıtlamaktadır. Enbârî'ye göre ulûhiyyetle ilgili bazı nasların te'vil edilmesi gerekir. "Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir" (el-Hadîd 57/4) âyetinde olduğu gibi, Allah'ın insanlarla beraber olması onları görmesi ve yaptıklarından haberdar olması anlamındadır (*el-Beyân fî ğaribi i'râbi'l-Kur'ân*, II, 420).

Enbârî nübüvveti, sosyal hayatın düzenini sağlayacak objektif, âdil ve kabul edilebilir ilkelerin ancak Allah tarafından konulabileceği, bundan da sadece peygamber vasıtasıyla haberdar olunabileceği tezinden hareketle ispat etmeye çalışmıştır. Ayrıca ahlâkî erdemlerin oluşması, ruhî yücelişin gerçekleşmesi ve ebedî mutluluğa ulaşılabilmesinde de nübüvetin vazgeçilmez bir rol oynadığına dikkat çekmiştir. Ona göre nübüvetin doğruluğu mucize ile sabit olur. Enbârî Hz. Peygamber'in mucizelerini aklî, ahlâkî ve hissî olmak üzere üçe ayırır. Aklî mucizeyi oluşturan Kur'ân-ı Kerîm, erişilmez nazım güzelliği ve belâgat üstünlüğü yanında geçmişe ve geleceğe dair gaybî haberler içermekte ve bu iki açı-

dan erişilmezliğini (i'câz) daima korumaktadır. Hz. Peygamber'in, hayatının bütün safhalarında hem söz hem davranış itibarıyla erişilmez bir kemale ve üstün bir ahlâka sahip bulunuşu da onun gerçek peygamber olduğunu gösteren ve tarihte benzeri görülmeyen mucizevi bir olaydır. Hissî mucizeler (Resûl-i Ekrem'in az miktardaki suyu ve yiyeceği çoğaltması, üzerinde durup konuştuğu kütüğün inlemesi, ayın parçalanması gibi) kesin bilgi doğuran tevâtür yoluyla sabit olmamışsa da bu tür rivayetler bütün olarak Hz. Peygamber'in mutlak mânada mucize gösterdiğine kesinlikle delâlet eder (a.g.e., s. 341-343, 424-453).

Yahudilerin ilâhî dinde neshin imkânsızlığını ileri sürerek Hz. Muhammed'in nübüvvetine itiraz etmeleri kendi mukaddes kitaplarıyla çelişmektedir. Çünkü Tevrat incelendiği takdirde burada da neshin uygulandığı görülür.

Âlemin hudûsü, Allah'ın varlığı, tabiatçı ve materyalist görüşlerin reddi, nübüvvetin ispatı konularında kullandığı delillerden anlaşıldığına göre Enbârî daha çok Ebû Hanîfe, Eş'arî, Bâkîllânî, İbn Hazm, Gazzâlî ve Şehristânî gibi âlimlerin fikirlerinden geniş ölçüde faydalanmış, kelâmî meseleleri kolay anlaşılan bir üslûpla ifade etmekte başarılı olmuştur. Özellikle materyalist görüşleri tutarlı bir yaklaşımla reddetmesi dikkat çekicidir. Mucize vb. hârikulâde olayların sadece peygamberler tarafından gösterilebileceğini kabul etmesi, mütevâtir haberle sabit olmadıkları için Hz. Peygamber'e atfedilen hissî mucizeleri temellendirmeye çalışması, Resûl-i Ekrem'in nübüvvetini ispat ederken onun ahlâkî cephesini öne çıkarması, Enbârî'nin İslâm akaidini başarıyla savunan bir âlim olduğunu göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Enbârî, *ed-Da'î ile'l-İslâm* (nşr. Seyyid Hüseyin Bağcıvân), Beyrut 1409/1988, nâşirin mukaddimesi, s. 8-9, 96-100, 198, 226, 227, ayrıca bk. metin, s. 150-154, 200-213, 289-300, 341-343, 365-391, 424-453, 466-467; a.mlf., *el-Beyân ft ğarbi i'rabî'l-Kur'an* (nşr. Tâhâ Abdülhamîd Tâhâ — Mustafa es-Sekkâ), Kahire 1400/1986, I, 205-206, 275; II, 420; Sübkî, *Tabakât*, VII, 156; *Hediyetü'l-'arifîn*, I, 519-520.



YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

ENBEENÂ

(bk. İNBÂ).

ENBİYÂ SÜRESİ

(سورة الأنبياء)

Kur'an-ı Kerim'in
yirmi birinci sûresi.

Mekke devrinde nâzil olmuştur. İbn Abbas ve İbnü'z-Zübeyr'den gelen rivayetler bu konuda ittifak bulunduğunu ortaya koymaktadır (Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr*, V, 615; Âlûsî, XVII, 2). Ancak Süyûtî *el-İtkân*'da 44. âyetin Mekki olmadığını kaydetmiş (I, 47) fakat bunun mesnedini göstermemiştir. Buhârî, İbn Mes'ûd'un İsrâ, Kehf, Meryem, Tâhâ ve Enbiyâ sûrelerinin Mekke devrinde gelen ilk sûreler arasında bulunduğunu ima eden bir rivayetine yer vermişse de ("Tefsîr", 17/1, 21/1) gerek muhtevası gerekse diğer kaynakların bu süreyi nüzûl sırasına göre yetmiş üçüncü olarak göstermesi, bunun ilk gelen sûrelerden değil Mekke devrinin ortalarında veya sonlarına doğru gelen sûrelerden olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Süre 112 âyet olup fâsıla*sı (م ن) harfleridir.

On sekiz peygamberin tebliğ hayatından ve çeşitli özelliklerinden bahseden ve bu sebeple Enbiyâ sûresi adını alan sürenin esas konusu, peygamberlerin hak dini yayma ve benimsetme hususunda her türlü zorluğa ve engellemelere rağmen başarıya nasıl ulaştıklarını göstermek ve hakkın bâtıl karşısında elde ettiği zaferi haber vermektir.

Süre daha ilk âyetinde, gaflet içinde yüzen Mekkeli müşriklerin cezalandırılacakları günün yaklaştığını, onların rablerinden gelen her yeni irşad ve ikazı eğlenerek dinlediklerini, kalplerinin oyun ve eğlenceye daldığını, kendi aralarında yaptıkları gizli konuşmalarda Hz. Peygamber'in bir beşer ve bir şair, Kur'an'ın

da onun uydurması, hatta saçma sapan rüyalarından ibaret olduğunu söylediklerini ve önceki ümmetler gibi maddî mucize talep ettiklerini haber verir. Halbuki Hz. Muhammed de gelmiş geçmiş bütün peygamberler gibi bir beşerdir. Peygamberlerin diğer insanlardan farkı Allah'tan vahiy almalarıdır. Peygamberleri yalanlayanlar helâk olup giderken onlar ümmetleriyle birlikte mücadelelerinde galip gelmişlerdir. Aslında Kur'an, muhataplarının şanını yüceltmek ve onları büyük bir millet yapmak için gönderilmiştir (âyet 6-10).

Sürenin bundan sonraki âyetlerinde, geçmişte cereyan eden hak-bâtıl mücadelesinde zalimlerin daima yenilgiye uğradığı vurgulandıktan sonra canlı cansız bütün kâinatın Allah'ın hâkimiyetinin altında bulunduğu, evrendeki düzenli işleyişin O'nun varlığına, birliğine ve yetkin sıfatlarının mevcudiyetine delil teşkil ettiği ifade edilmek suretiyle son peygambere ait mucizenin kevnî ve maddî değil aklî, ilmî ve evrensel olduğuna dikkat çekilir (âyet 11-33). Allah'ın tebligatını ulaştıracak elçilerin melek olması gerektiği şeklinde müşrikler tarafından ileri sürülen iddiaya cevap olmak üzere insanlara gönderilen bütün peygamberlerin kendi türlerinden olduğu gerçeği çerçevesinde onların da herkes gibi fâni bulunduğu, bu sebeple de hakkı temsil eden ilâhî mesajın korunmasının önem taşıdığı anlatılır. Bunca açık ve etkin elçilere rağmen vahiy ile alay edenlerin âkibetlerinin dünyada ve âhirette vahim olacağı ifade edilir (âyet 34-47).

Enbiyâ sûresinin bundan sonraki üç âyetinde Hz. Mûsâ ile Hârûn'a vahiy indirildiği, Kur'an'ın da bir vahiy mahsulü olduğu kaydedilir ve özellikle önceki vahiylerden haberdar olan kimselerin Kur'an'ı inkâr edişleri yadırganır. Ardından Hz. İbrâhim'in tevhid mücadelesi ayrıntılı bir şekilde anlatılır, onun ateşe atıldığı halde ilâhî bir himayenin sonucu olarak yanmadığı belirtilir (âyet 51-70). Müteakip âyetlerde sırasıyla Hz. Lût, İshak, Ya'kûb, Nûh, Dâvûd, Süleyman, Eyyûb, İsmâil, İdris, Zülkiflî, Zünnûn (Yûnus), Zekeriyâ ve Yahyâ'nın irşad ve tebliğ hayatlarına özlü ifadelerle temas edilir (âyet 71-90). Dünyaya geliş başlı başına bir mucize olan Hz. İsâ annesine nisbetle anıldıktan sonra bütün bu peygamberlerle ümmetlerinin aslında bir tek ümmet olup temel ilkeleriyle aynı dine muhatap oldukları, fakat kendi araların-

Enbiyâ sûresinin muhakkak hattıyla ilk âyetleri

